

זיכוי גט

ראשי פרקים

- א. הקדמה
- ב. "ניחא ליה" למשלח - אי הוי שליחות?
 1. חלקת יואב - שליח זוכה ולא אחר
 2. מרכבת המשנה - שליח וה"ה אחר
 - ג. האם אומרים זכין למפרע?
 - ד. זכיה בע"כ של אדם
 - ה. זיכוי גט שחרור - כיצד? רי"ף ושאר ראשונים
 - ו. זיכוי גט לחצאין - הסבר דברי הרי"ף
 1. מרחשת - "ונתן בידה" - חיסרון בזכיה
 2. גרני"ט - לא אתי דיבור ומבטל מעשה
 3. פני יהושע - זכות שיש בה צד חובה
 - ז. זיכוי גט לאשה בשיטת הרי"ף

א. הקדמה

הלכה היא שזכין לאדם שלא בפניו, וקיי"ל שגט אשה חוב הוא לה ואין זכין לה אלא בפניה (גיטין יא, ב) אך למעשה ישנם מקרים בהם חגמי עצמה מסתפקת - האם נתינת הגט לאשה נחשבת לזכות (כגון: "המזכה גט לאשתו במקום קטטה" יבמות קיח, ב) ואף ישנם מקרים המובאים בהלכה שלגבם נפסק בודאי דזכות הוא לה וזכין לה שלא בפניה (כגון בבעל מומר ועוד רמ"א קמ, ה).

בחלקו הראשון של מאמר זה נבחן את "גבולות הגיזרה" של זכיה זו לאשה. נדון במקרה שהאשה גילתה בדעתה שרוצה בגט, כגון שמינתה שליח לקבלה האם רק שליח זה יכול לזכות בעבורה או כיון שגילתה בדעתה שזכות הוא לה יוכל כל אדם לבצע זכיה זו בעבורה.

שאלה נוספת שננסה לבחון - האם אפשר לזכות גט לאשה כשהזכות אינה מבוררת עתה (בשעת קבלת הגט) ותתברר רק לאחר זמן (זכיה למפרע).

כמו כן נבדוק האם זכיה תיתכן רק במקרה של זכות אישית או אפילו במקרה של זכות אובייקטיבית ואז תיתכן זכיה גם בעל כרחו של הזוכה. בחלקו השני של המאמר נברר כיצד פועלת הזכיה בגט - האם הזכיה מיידית או נחלקת לשני שלבים.

ב. "ניחא ליה" למשלח - אי הוי שליחות?

החלקת יואב (אבן העזר סימן יא) נשאל: אדם שמינה שליח לדבר מסוים ושמע אחר והלך ועשה מעשה השליחות האם יש באופן זה שליחות? בתשובתו כתב שלכאורה ישנה סתירה בדברי הש"ס. בכמה מקומות משמע דאי ניחא ליה למשלח - הוי שליחות, ובכמה מקומות משמע להיפך.

הנה קי"ל בגיטין כט, ב שאין שליח עושה שליח א"כ חלה. משמע כאשר לא חלה השליח אין שליח אחר יכול לבצע שליחותו. וכן מצאנו בגיטין סו, א באומר אמרו לא מהני למ"ד שסובר מילי לא מימסרן לשליח. ולא אמרינן שיועיל מצד דניחא ליה. מוכח מכך שאעפ"י דניחא ליה למשלח לא הוי שליחות.

אמנם, ישנם מקומות בש"ס שמשמע מהם להיפך, כגון: הגמ' בסוטה (כה, א) אומרת שכשהבעל חבוש בבית האסורים ואינו יכול לקנא לאשתו ביה"ד מקנים עבורו. ופרש"י - מטעם שליחות כיון דניחא ליה. וכן מבואר ברמב"ן ובר"ן (פסחים ז, ב) לגבי מילת הבן, דאף שאין האב כאן מ"מ כיון דניחא ליה אנו מלין בשליחותו. וכן מבואר בכל הש"ס דזכין לאדם שלא בפניו.

למסקנא כתב החלקת יואב: "לענ"ד דלעולם לא מהני גילוי דעתו רק במקום שאף בלא גילוי דעתו **אנן סהדי** דניחא ליה, כגון: קינוי סוטה בבי"ד וכן במילת הבן - דניחא ליה לאב, אבל במקום שבלא גילוי דעתו לא היינו יודעים כלל דניחא ליה אלא שרק אנו רוצים לזכותו מכח גילוי דעתו עכשיו, לא מהני רק אם הגילוי דעת מגלה שרוצה שיהא שליחו, משא"כ באחר ששמע ורוצה לשמש כשליח ודאי לא מהני כלל".

מרכבת המשנה, לעומתו, חולק וסובר שאם יש גילוי דעת במינוי השליחות כגון: אשה שמינתה שליח לקבלה יכול אחר לקבל גיטה, כיון שגילתה לנו שזכות הוא לה - זכין לאדם שלא בפניו.

דברי מרכבת המשנה מבוארים מתוך הסברו בדברי הרמב"ם (גרושין ו, ט) שכתב: "האשה שעשתה שליח בעדים ואמרה לו טול גיטי הרי זה שליח

קבלה... וקטנה אינה עושה שליח לקבלה. אעפ"י שחצרה קונה לו גיטה כגדולה, מפני ששליח קבלה צריך עדים ואין מעידין על הקטן שאינו בן דעת גמורה¹.

מבאר מרכבת המשנה: הואיל וק"ל בגמ' (ב"מ יב, א) דאע"ג דחצר משום יד צריכה האשה שתעמיד בצד חצרה דחוב הוא לה ואין חבין לאדם אלא בפניו ואפילו בחצר המשתמרת, ולפי"ז כיצד האשה יכולה לקבל גיטה ע"י שליח והרי זה לא בפניה אלא הואיל וגלתה דעתה שזכות הוא לה. זכין לאדם שלא בפניו, וא"כ קטנה שיש לה זכיה בחצר א"כ כאשר מגלה דעתה שרוצה לזכות בגט זוכה לה השליח והבעל מזכה לה וה"ל כחצרה ומתגרשת מיד.

א"כ אומר מרכבת המשנה דברי הרמב"ם צריכים ביאור, שכן לדעתו - קטנה שרוצה למנות שליח לקבלה צריכה למנותו בפני עדים וכיון שאין מעידין על הקטן יוצא שלא יכולה למנות שליח. ולפי דברינו דלעיל, יכולה למנות שליח ע"י שתגלה דעתה שרוצה לזכות ומדוע כתב הרמב"ם שאינה יכולה?

ותירץ צ"ל שאנו חוששים שמא הקטנה חזרה בה מהשליחות. ורק בגדולה אמרינן חזקה שלא חזרה בה כיון שיש בה דעת מה שאין כן בקטנה.

לפי פירושו של מרכבת המשנה רואים שכאשר האשה מגלה לנו שנתנת הגט זכות הוא לה אפשר ששליח יכול לזכות עבורה אעפ"י שלא קיבל מהאשה את מינוי השליחות דאמרינן דניחא לה בזכיה זו.

להלן נבחן כמה נפ"מ בין שיטת החלקת יואב לבין שיטתו של בעל מרכבת המשנה:

1. אשה שמינתה שליח קבלה והבעל אינו מוסר את הגט לידי השליח אלא זורק את הגט לחצרו. הטור (סימן קמ) מביא דיעה שמסתפקת בגט זה. ולדעת הב"י ודאי מגורשת.

ישנה אפשרות להסביר מחלוקת זו ע"פ המחלוקת הנ"ל ולומר שהב"י כמרכבת המשנה שמשגילתה האשה דזכות הוא לה לקבל גיטה זוכים עבורה. א"כ גם כשימסור הבעל את הגט לחצרו של השליח יחשב גט. והדיעה

¹ עיין בראב"ד שם שמשגיג וכותב, שהטעם שקטנה אינה יכולה למנות שליח לקבלה הוא מדרשה "מה אתם בני דעת אף שלוחכם בני דעת, וקטנה לאו בר דעת". ועיין עוד במגיד משנה ובלח"מ שמסבירים דברי הרמב"ם.

המסתפקת סוברת כחלקת יואב, שהשליח נחשב כיד האשה וא"כ האשה רוצה בשליחות זו דווקא שיגיע לידו ולא באופן אחר.²

2. בעל שמסר גט לשליח שישמש כשליח קבלה עבור האשה והאשה מסכימה לכך. נחלקו בזה הראשונים אם האשה מתגרשת בזמן מסירת הגט לידי השליח. לדעת הטור (סימן קמ) אינה מגורשת ולדעת בעל העיטור מגורשת.

הב"י מעמיד את המחלוקת כשאין עדים שהסכימה לכך בשעת המסירה, אבל היו עדים שהסכימה לכך בשעת מסירה גם הטור מודה שתהיה מגורשת.

הב"ח חולק, ואומר אף שיש עדים בזמן המסירה שמסכמת האשה בכ"ז הטור נחלק וכותב שאינה מגורשת.

במה תלויה מחלוקת ב"י והב"ח בהבנת דברי הטור?

אפשר לומר שהיא תלויה במחלוקת דלעיל. שלדעת הב"י כיון שהאשה הסכימה לשליחות בזמן מסירת הגט גילתה לנו דניחא לה בשליחות זו. א"כ השליחות מתייחסת אליה ומתגרשת בכך (כדעת מרכבת המשנה). אבל הב"ח מבין שגם אם יש עדים בזמן המסירה וניחא ליה לאשה בשליחות זו אנו תולים לומר כיון שהיא לא מינתה את השליח אין היא מסכימה לגירושין אלו (כדעת חלקת יואב).

3. בפת"ש (סימן קמ, סק"ה) מובאת דעת קרבן נתנאל שסובר שאם מינתה האשה שליח לקבלה והבעל מוכה לה גט ע"י אדם אחר – כשר. והטעם כיון שהיה ברצונה להתגרש והסכימה בדעתה שזו זכות עבורה א"כ גם שהבעל ממנה שליח אחר זכין לאדם שלא בפניו. שיטה זו דומה לדרכו של בעל מרכבת המשנה.

4. בתשובת הריב"ש (סימן קכט) כתב: אם האשה מינתה שליח לקבלה, והבעל כתב בזמן נתינת הגט שטר לשליח האשה שהוא ממנה אותו לשליח הולכה, ולאחר מכן נתחרט הבעל וכתב לשליח שממנה אותו לשליח קבלה. דעת הריב"ש שאינו יכול למנותו שהרי עקר כבר שליחות הראשונה של האשה, שהרי רצתה מתחילה שיהא השליח שליח לקבלה וא"כ בטלה השליחות הראשונה.

² עיין ט"ז סימן קמ, א שמסביר את דעת הטור, ועיין רמב"ם גרושין א, ו עיין משנה למלך ורע"א שם.

נראה לומר שבעל מרכבת המשנה יחלוק על דעתו של הריב"ש ויסבור במקרה זה, שהאשה שממנה שליח לקבלה מגלה בזה שרוצה בגט וזכות הוא לה לפיכך יכול הבעל למנות שוב את השליח שיהא כשליח לקבלה עבור האשה.

5. הדברי אמת (גיטין קונטרס יא סימן נב) מביא דעת רבינו ישעיה (בעל תוס' רי"ד) בספר המכריע שכתב, וזה תורף דבריו - אי קשיא היכא דקים לן דזכות הוא לאשה כגון דגליא דעתה ושוויא שליח לכך, והלך בעלה וזיכה לה גיטה ע"י אחר תתגרש אעפ"י שלא הגיע גט לידה. ולכאורה זה סותר את דברי הגמ' בפרק התקבל שקטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע גט לידה כיון שהקטן לא יכול לעשות שליח, והרי קטנה גילתה דעתה שרוצה בגירושין וזכות הוא לה א"כ תתגרש מיד, דהא קי"ל זכין לקטן? ותיירץ - אעפ"י שגילתה דעתה שהיא מיתרצת בגרושין אפ"ה אין הבעל יכול לזכות לה כיון דקי"ל דחוב הוא לה דמאן לא לימא לן שלא נתחרטה בדבר, ובטל הרצון ההוא ותהיה מגורשת משיגיע גט לידה. נמצאנו למדים שדעתו כדעת מרכבת המשנה.

ג. האם אומרים זכין למפרע?

איתא ביבמות קיח, ב - "המזכה גט לאשתו במקום קטטה האם זכות הוא לה וזכין לה או חוב לה ואין זכין לה".

רוב הראשונים מבינים שחוב הוא לה ואין זכין לה ואילו הר"ן נקט שזו בעיא דלא אפשיטא.

שואל הריטב"א: "וא"ת נשאל את פיה אם היא רוצה בזכיה זו או לא? וי"ל במילתא דהוי חוב אע"ג שישפרו לה ואמרה ניחא לי אין זכין למפרע".³

מקור דברי הריטב"א בשיטת הרמב"ן בחולין לט, ב וזה תוכן הגמ' שם: הכותב נכסיו לאחרים והיו בהם עבדים ואמר הלה (הזוכה) אי אפשר בהן אם היה רבו שני כהן הרי אלו אוכלים בתרומה. רשב"ג אומר - כיון שאמר אי אפשר - זכו בהם יורשי ראשון. והגמ' מעמידה את המחלוקת שזיכה לו ע"י אחר ושתק ולבסוף צווח. ת"ק סבר - מדשתק קנחו ומה שצווח לאחר מכן

³ משמע מדבריו שאם בזמן מסירת הגט יאמרו לאשה שרוצים לזכות לה גט ותאמר הן, תהיה מגורשת, ורק אם שאלו לאחר זמן אינה מגורשת כיון שאין זכיה למפרע. מוכח שהריטב"א סובר כדעת הבי"י שהבין בטור שאם בזמן מסירת הגט לשליח האשה מסכמת מגורשת היא מיד. דלא כדעת הבי"ח.

רוצה לחזור בו ואינו יכול. ורשבי"ג סבר - סופו הוכיח על תחילתו ולא זכה בהם והא דלא צווח מעיקרא סבר כי לא אתי לידי אמאי אצווח - והלכה כתי"ק.

הרמב"ן מסביר מכלל זה אתה למד שכל דבר שחובה אין חבין לאדם שלא בפניו ואעפ"י שנתרצה.

ומביא את הגמ' בקדושין (מה,ב) ששם כתוב שאב שמקדש אשה לבנו אין הקדושין חלים דלא אמרינן שמא נתרצה הבן. שואל הרמב"ן - אפילו אם נאמר שהבן נתרצה מדוע יחולו הקדושין והרי אין חבין לאדם אלא בפניו? (וחוב הוא לו להתחייב בשאר כסות ועונה). ותירץ בשם "יש מי שאומר" שאם יאמר רוצה אני אעפ"י שזהו חוב מגלה לנו שרוצה בדבר הזה ויחשב כזכות לו.

הרמב"ן דוחה שיטה זו וסובר שלעולם אין חבין לו אלא מדעתו ובשליחותו.⁴ (והסיבה שהיתה הי"א שקדושי הבן יחולו מפני שאין זה חוב גמור⁵ כיון שמסתמא רוצה לישא אשה נחשבת לו כזכות אפילו שנאסר בקרובותיה).

המחנה אפרים (הלכות זכיה סימן ו) כתב שלושה חילוקים בזכיה למפרע:

א. אם יש זכות גמורה ואין צד חובה כלל - אפילו יבא ויצווח לפנינו לא משגחינן ביה וזכה.

ב. כשיש בו צד זכות וגם צד חובה - אם נתרצה כששמע זכה, ואם לא נתרצה לא זכה.

ג. כשיש צד חובה גמורה - לא זוכים לאדם אף במקרה שנתרצה לאחר מכן.

אולם ישנה שיטה חולקת וסוברת שגם במקרה שיש חוב גמור אמרינן זכין למפרע שיטה זו הוזכרה לעיל במחלוקת הטור ובעל העיטור במקרה שהבעל ממנה שליח קבלה עבור האשה והיא מיתרצה בכך. לדעת הב"י, שהעמיד את

⁴ עיין באבני"מ (א,א וכן מג,ב) שדן באב המקדש אשה לבנו קטן ומביא תשובת מהרי"ק שסובר שהקדושין חלים כי זכין לאדם שלא בפניו, ומהרי"ט - חולק וסובר שאין קדושי תורה לקטן ואף שואל לדעת מהרי"ק מגמ' בקדושין ששם כתוב שלא אומרים שמא נתרצה הבן וא"כ כיצד חלים הקידושין? ותירץ שיש לחלק בין אב שמקדש לבנו גדול שלא מדעת לאב שמקדש לבנו קטן.

⁵ יש להעיר, לדעת הרמב"ן (וכן הסכים עמו המחנה אפרים) שכל שאינו חוב גמור אם נתרצה אח"כ חל זכיה למפרע. ולכאורה אם דעתו של הריטב"א כדעת הרמב"ן א"כ במזכה גט במקום קטטה הרי יש גם צד זכות, ולכאורה לרמב"ן מועיל זכיה למפרע וכיצד כתב הריטב"א שם "במילתא דהוי חוב אין זכין למפרע" (הרב רפאל יפהן בהערותיו לחדושי הריטב"א יבמות קיח,א).

המחלוקת במקרה שאין עדים שרצתה בכך בזמן המסירה, יוצא שבעל העיטור שפסק שהאשה מגורשת, סובר שאמרינן שיש זכיה למפרע ואף במקרה שיש חוב גמור לאשה.

ד. זכיה בע"כ של אדם

כלל נקוט בידינו "זכין לאדם שלא בפניו". ננסה לברר מה הדין במקרה שיש זכות לאדם והלה צווח שאינו רוצה לזכות בדבר האם אמרינן זכין לאדם בניגוד לדעתו?

במחנה אפרים שהבאנו לעיל כתב שבמקום שיש זכות גמורה וליכא צד חובה כלל אפילו יבוא ויצווח לפנינו שאינו רוצה לזכות לא משגחינן ביה וזכין לו, ולכאורה מהגמ' בחולין (לט,ב) משמע להיפך שכן הגמ' אומרת: "הכותב נכסיו לאחרים והיו בהם עבדים ואמר הלה אי אפשר בהם". הגמ' מעמידה למסקנה שמדובר בזוכה ע"י אחר וכששמע המקבל צווח מיד לא הוי מתנה. וביאר שבגמ' בחולין מדובר בזכות שאינה זכות גמורה אלא יש בה צד חובה וכמו שכתב הרשב"ם (ב"ב קלח,א) שמתנה ככלל אינה זכות גמורה הואיל "ושונא מתנות יחיה", אבל במקרה שיש זכות גמורה זוכה בע"כ. וחטעם לזה - כיון שאנו אומדים שבאמת רצה לזכות ומה שצווח עכשיו הוא משום שרוצה לחזור בו מזכיתו (עיי"ש שמביא ראיות לדבריו).

העונג יו"ט (סימן קי) חולק על שיטתו של המחנה אפרים, וכתב שאם צווח שאינו רוצה לזכות אינו זוכה. ודוחה ראיות המחנה אפרים ומביא ראיה לדבריו מדברי הר"ן (חולין לט,ב) שכתב וז"ל: "והאי דלא צווח מעיקרא סבר מי אתי לידי דאצווח. מיהא משמע דכי אמרינן זכין לאדם שלא בפניו ה"מ היכא דלכי שמע ניחא ליה, אבל היכא דצווח לא קנה". בהמשך הביא את דברי הרמב"ן (גיטין יא,ב במלחמות) בסוגיית תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי: "אפילו בדברים שזוכים לו שלא בפניו אם צווח ביום שמעו לא קנה כדאיתא בב"ב ובחולין".

ולכאורה, ראיותיו מדברי הרמב"ן אינן ראיות, שהרי גם המחנה אפרים מודה שאם זו לא זכות גמורה ומיחה - אינו זוכה, ורק בזכות גמורה אמרינן שזכין לאדם בע"כ. והראיות שהביא מהרמב"ן מדברות על מקרים שאין בהם זכות גמורה כגון גט. וכן הסוגיות בחולין וב"ב שמדברות על מתנה ויש בהם צד חובה של "שונא מתנות יחיה" - וצריך ביאור לדבריו.

ברשב"א (קידושין כג,א) אפשר למצוא שיטה נוספת. וזה תוכן דבריו שם: למ"ד שסבירא ליה שזכות הוא לעבד שיוצא מתחת יד רבו לחירות, מזכין לו גט שחרור אפילו בע"כ כיון שזו זכות גמורה עבורו שמכניסו לכלל המצוות ומתירו בבת חורין. ואפילו עומד וצווח בטלה דעתו אצל כל אדם.

בהמשך דבריו שם הקשה - והרי גר קטן מטבילים אותו על דעת ב"ד משום דזכות גמורה עבורו ובכ"ז יכול הוא למחות לכשיגדל.

והשיב דשונה עבד מגר קטן, שהרי אם העבד לפנינו יכול האדון לשחררו בע"כ. וא"כ גם כשהעבד לא נמצא כאן נזכה עבורו בע"כ מה שאין כן בגר שצריך הסכמתו. ואילו אשה אעפ"י שאפשר לגרשה בע"כ לא זוכים עבורה כיון שנתנית גט לאישה חוב הוא לה ואינה זכות גמורה.

הברכת שמואל (בחדושי לקדושין סימן יד) שואל על דברי הרשב"א כיצד אפשר לזכות לאדם בע"כ? ורצה להסביר את דברי הרשב"א כך: הרי ק"ל זכין לאדם שלא בפניו, ומשמע שאם מוחה שאינו רוצה בזכות מהני מחאתו ואי אפשר לזכותו בע"כ. הברכ"ש חוקר כיצד המחאה יכולה לבטל את הזכיה עבורו? אפשר לומר שע"י מחאתו הוא מגלה לנו שהזכיה היא כמו חוב עבורו ולכן הזוכה אינו נעשה כיד חבירו לזכותו. דרך אחרת להסביר את ביטול הזכיה היא, שהזוכה לא רוצה בקנין אבל אינו מוחה שחבירו לא יחשב כידו.

אחת הנפ"מ בין צדדי החקירה תהיה בגט שחרור של עבד. לפי הצד הראשון בחקירה אם מגלה לנו שאינו רוצה שיחשב כידו ממילא אינו יכול לקבל עבורו גט שחרור. אבל לפי הצד השני בחקירה שרצונו רק שלא יחשב קנין עבורו א"כ בשחרור של עבד אפשר לשחררו בע"כ, ולכן אף אם העבד מוחה אין מחאתו מחאה.

לסיכום: נתבררו לנו שלש שיטות בענין של זכין לאדם בע"כ במקרה שישנה זכות גמורה:

א. לדעת **הרשב"א** (עפ"י הסברו של הברכת שמואל) רק בגט שחרור של עבד, בו קיימים שני תנאים - זכות גמורה וגם אפשר ליתנו בע"כ של עבד, יכול לזכותו אפילו עומד וצווח.

ב. לדעת **המחנה אפרים** - זכין לו אפילו עומד וצווח ולא רק בגט שחרור.

ג. לדעת **העונג יו"ט** אם עומד וצווח אין זכין לו.

ה. זיכוי גט שחרור - כיצד? רי"ף ושאר ראשונים

בחלק זה של המאמר ננסה לבדוק כיצד פועלת הזכיה בגט שחרור של עבד. והאם אופן זכיה זו פועלת גם בגט אשה?

למדנו במשנה (גיטין יא, ב): "האומר תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהם יחזור דברי ר"מ. וחכמים אומרים בגיטי נשים ולא בשחרורי עבדים שזכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לו אלא בפניו, שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי, ושלא לזון את אשתו אינו רשאי".

וכתב הרי"ף (גיטין ה, א בדפיו): הזכיה שזוכה השליח עבור העבד היא רק לחזרה, דהיינו שהאדון אינו יכול לחזור בו מהשחרור, אבל העבד אינו יוצא לחירות עד דמטי גיטא לידיה. והביא ראייה לדבריו מהמשנה (גיטין יג, א): "האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי ומת לא יתנו לאחר מיתה דאין גט לאחר מיתה", שמעת מינה דלחזרה הוא דזכין לעבד אבל מיפק לחירות לא נפיק עד דמטי לידיה.

ומצאנו זכיה כעין זו כדאמרינן בגיטין (יד, א): "הולך מנה לפלוני, שאני חייב לו. אמר רב: חייב באחריותו ואם בא לחזור אינו חוזר". רואים מגמי' זו שהזכייה למחצה, מצד אחד - חייב באחריות ומצד שני אם רצה לחזור אינו חוזר.

על דברי הרי"ף נחלקו הרא"ש והר"ן שם וסברו שזכייה לעבד היא זכיה גמורה, והוא משוחרר מזמן שמסר שטר השחרור לשליח והביאו ראייה לדבריהם מסוגיה התקבל לי גיטי (גיטין סב, ב) ששם משמע שאשה שאמרה התקבל לי גיטי, והוא אומר הולך ותן לה למ"ד תן כזכי מגורשת מיד כשיגיע גט לידי השליח. ומה שהביא הרי"ף ראייה לדבריו מסוגית "הולך מנה לפלוני" (גיטין יד, א) יש לדחות ולומר שהמשלח חייב באחריות לא מפני שאין זכיה עד שיגיע לידו, אלא מפני שאם תפטור את המשלח יוצא שחוב הוא למקבל, אבל בשחרור עבד שזו זכות גמורה, זוכה מיד כאשר מגיע השטר לידי השליח.

רע"א (בחידושו גיטין יב, א) כתב, להסביר את דברי הרי"ף, שיש הבדל בין אם אמר האדון לשליח "זכיי עבד העבד, לבין האומר "תן". דכאשר האדון אומר "תן" מקפיד הוא שינתן לידי העבד וכל עוד שלא הגיע לידו אינו מסכים לשחרור, אך אם אומר זכי כוונתו בזה לזכות מיד עבור העבד. באופן זה מסביר רעק"א גם את דברי הרמב"ם שמחלק בין שני סוגי הלשונות. בהלכות עבדים (ו, א) כתב הרמב"ם: "המזכה שטר שחרור לעבדו ע"י אחר ואמר לו זכה לפלוני עבדי יצא לחירות אעפ"י שלא הגיע גט לידו שזכין לאדם

שלא בפניו, אבל אם אמר תנו גט זה לעבדי אינו יכול לחזור בו והעבד לא יצא לחירות עד שיגיע גט לידו. לפיכך האומר תנו גט זה לעבדי לא יתנו לאחר מיתה".⁶ רואים מדברי הרמב"ם שכאשר האדון אומר בלשון "תנו" כוונתו לשחרר את העבד רק משיגיע גט לידו.

לפי הסבר זה מיישב רע"א את קושית הר"ן על הרי"ף (גטין סב, ב), ששם משמע שהאשה מתגרשת מיד בהגיע הגט לידי השליח ולא כדברי הרי"ף שמצריך שיגיע הגט לידי העבד דאפשר לומר לשיטת הרי"ף, שהגמי סוברת "תן כזכיי" לפיכך זוכה מיד בקבלת הגט לידי השליח.

ו. זיכוי גט לחצאין – הסבר דברי הרי"ף

בהסבר דברי הרי"ף שהזכיה נחלקת לשנים נאמרו כמה הסברים :

1. מרחשת - "ונתן בידה" - חיסרון בזכיה

המרחשת (ח"ב סימן כז, ט) מביא את דברי קצוה"ח (סימן ר, סק"ה) שכותב שבגיטי נשים ושחרורי עבדים אין צורך בזכיה והכרח לומר כך שכן הלכה היא שעבד ואשה יוצאים בע"כ. הכיצד הרי אין זכיה בע"כ של אדם אלא ודאי צ"ל שבגיטין ובשחרור עבדים לא בעינן שיזכו בגט אלא רק "ונתן בידה" - נתנה בעלמא. וליכא בהם תורת זכיה והקנאה.

לפי זה אפשר להסביר את דברי הרי"ף כך: כיון שעבד לא יכול למנות שליח לקבלה, ומה שאחר זוכה לו זה מדין זכיה בלבד ולא מדין שליחות. אי"כ לא תועיל הזכיה לשם שחרור גמור, כיון שצריך "ונתן בידה". ואין כאן שליחות ממנו. אך בכ"ז קונה עצמו לקנין ממון ע"י הזכיה, והאדון אינו יכול לחזור.

לפי זה אפשר לתרץ קושית הראשונים הנ"ל מגיטין סב: האשה שאמרה התקבל לי גטי אם אמרין תן כזכי מגורשת מיד כשהגיע גט לידי השליח ומדוע הרי"ף כתב בגט שחרור שהעבד משוחרר כשיגיע לידו? לפי דברינו מתורץ שבמזכה גט לאשתו מגורשת מיד, כיון שמועיל שליחותה ויכולה למנות שליח לקבלה ועל כרחך זכוי מטעם שליחות, כיון דאנן סהדי דניחא לה אי"כ נעשה המקבל שליח עבודה ומתגרשת מיד משא"כ בעבד דלא מהני שליחות.

⁶ עיין במרחשת ח"ב סימן כז ענף ב שמסביר ההבדל הלשוני בין זכי לבין תן בדעת הרמב"ם.

כעין דברים אלה כתב הברכת שמואל (גיטין סימן כד) שלגבי קניני הממון העבד זוכה מיד בקבלת הגט לידי השליח כיון שאין צורך שיגיע לידי השליח, וא"כ האדון אינו יכול לחזור בו מהקנין. אבל שחרורו המלא של העבד אינו מתקיים עד שיגיע לידו לקיים מה שכתוב "ונתן בידה".

2. גרנ"ט - לא אתי דיבור ומבטל מעשה

הגרנ"ט (גיטין סימן עב) מסביר את דברי הרי"ף עפ"י דברי הרמב"ן בקדושין (סג,א), בסוגיא דאדם מקנה דבר שלא בא לעולם. על הפסוק "לא תסגיר עבד אל אדוניו". רבי אומר - בלוקח עבד ע"מ לשחררו הכתוב מדבר, ה"ד אמר ר' נחמן בר יצחק כגון דכתב ליה לכשאקחך הרי עצמך קנוי לך מעכשיו, משמע שאפשר להקנות את העבד אעפ"י שלא בא לידו.

התוס' מקשה שכאן משמע שצריך לומר "מעכשיו" א"כ מדוע בסמוך גבי האומר לאחר שאתגייר תהי מקודשת לי רב אומר מקודשת ואין צריך לומר מעכשיו? (עי' מה שת"ר שם).

ותירץ הרמב"ן שנפ"מ לענין חזרה שאם אמר מעכשיו אין המוכר יכול לחזור בו, **והרשב"א** מעיר מדוע לא יוכל לחזור בו, והרי עדיין לא קנה, וזה דומה לאדם שמקנה לאחר לי יום שיכול לחזור בו תוך לי יום?

אומר הגרנ"ט שצריך לחלק בדעת הרמב"ן. לגבי עבד כיון שלא גמר בדעתו להקנות אלא לאחר לי יום א"כ קודם לי ליכא אפילו מעשה קנין, אבל במקרה שגומר בדעתו להקנותו מעכשיו אלא שמצד אחר איכא עיכוב שאין הקנין יכול לחול משום דהוי דבר שלא בא לעולם, מ"מ מעשה הקנין הוי שפיר, וא"כ לא אתי דיבור ומבטל מעשה ולכן אין המוכר יכול לחזור בו.

לפי זה אפשר להסביר דברי הרי"ף כך: שהאדון עושה מעשה קנין שחרור לגמרי, אלא שיש עיכוב מצד העבד לשחרור גמור (אולי משום שאינה זכות גמורה). לפיכך האדון אינו יכול לחזור בו משום דלא אתי דיבור ומבטל מעשה.

3. פני יהושע - זכות שיש בה צד חובה

הפנ"י (גיטין ט,ב) מסביר את שיטת הרי"ף שאין העבד זוכה בשחרורו המלא - כיון שאין זו זכות לעבד, משום שהעבד אינו יודע משחרורו ואם הוא נשוי לשפחה כנענית נמצא שבכל יום עובר בלאו, ועוד - שאם היה רבו כהן נמצא

שהעבד אוכל בתרומה והוא לא ידע ואשם בדבר וחייב עליו מיתה וזה לא עדיף מאדם שמתכוין לאכול בשר טלה ועלתה בידו ואכל בשר חזיר.

יוצא איפה שאין זו זכות לעבד אלא חובה, וא"כ על כרחך השליח אינו מתכוין לזכות עבורו לשחרור לאלתר אלא לכשיגיע לידי העבד.⁷

על פירושו של הפני"י מעלה הגר"ט כמה שאלות:

א. אם העבד אינו משוחרר מפני שחוב הוא לו, כיון שעובר על לאו. א"כ מדוע כאשר נודע לעבד שהגט שחרור נמצא ביד השליח לא נאמר שכבר אז ישתחרר. הרי כבר לא נחשב עבורו כחוב?

ב. כיצד אפשר להסביר את ההבדל בין אם האדון אמר לשליח זכה עבור העבד שזוכה מיד לבין אם אמר תן שאינו זוכה עד שמגיע הגט לידי העבד, הרי גם במקרה שאמר זכה העבד אינו יודע משחרורו, וא"כ חוב הוא לו ומדוע משתחרר מיד?

נראה שאפשר ליישב קושיות הגר"ט - על השאלה הראשונה אפשר לתרץ - שהואיל והשליח יודע שעבור העבד זה חוב. א"כ השליח אינו מתכוין לזכות עבור העבד. וזה מדויק מתוך לשונו של הפני"י שם: "אלא ע"כ שהשליח אינו מכוון לזכות לשחרור לאלתר אלא לכשיגיע ליד העבד".

על השאלה השנייה אפשר להציע הסבר עפ"י דברי הגהות ברוך טעם (מובא בהגהות על הפני"י) שכתב שיש הבדל בין האומר "תן" לבין האומר "זכה". כאשר האדון מוסר את הגט יש בזה שתי זכויות. אחת - דזוכה בשליחות שלא תהיה אפשרות ביד האדון לחזור, דבזה אמרינן דאנן סהדי שהעבד רוצה שיהא שלוחו לזה, וכאילו עביד ליה שלוחיה בפירוש, אבל לגבי הזכות השנייה - שיהא העבד משוחרר בקבלתו של זה. ליכא למימר דאנן סהדי, דדילמא נוח יותר לעבד שתהיה הבחירה חופשית בידו אם לקבל את השטר שחרור או לאו. וכל זה מדובר שאמר האדון תן לעבדי. אבל במקרה שהאדון אמר לשליח זכי לעבדי, זוכה מיד כיון שהאדון רוצה מיד בשחרורו של העבד ואם מסיבה כלשהי לא ישתחרר, גם לאחר שיגיע לידו לא יהא משוחרר, כיון שמניח את השליח כדי שיזכה מיד עבור העבד ולא קיבל מינוי כשליח הולכה.

⁷ עיין בפני יהושע שם שמביא הסבר נוסף בדעת הר"י. שאין העבד זוכה עד שיגיע גט לידו כיון שהאדון אומר תנו גט שחרור זה לעבדי הרי גילה בדעתו דלא להוי גיטא עד דמטי לידיה, והרי זה דומה לאשה שמניתה שליח להובאה, שאין הבעל יכול לחזור בו מ"מ האשה אינה מגורשת עד שיגיע לידה. ועיין בקצוה"ח (קכה, ז) שכנראה מסביר כעין זה דהיינו שזה תנאי של האדון שאינו משחרר עד שיגיע לידי העבד.

לפי זה אפשר ליישב את שאלת הגרנייט ולומר כך: אגן סהדי שרוצה העבד בזכיה, כיון שאל"כ כלל לא יהא משוחרר ולכן יחשב לו כזכות ולא כחובה וישוחרר מיד כשנמסר לידי השליח.

ז. זיכוי גט לאשה בשיטת הרי"ף

שיטתו של הרי"ף בגט שחרור של עבד שהזכיה היא לחצאין (דו-שלבי). ננסה לבחון האם נאמרו דבריו רק בגט שחרור או גם בגט אשה.

המהרי"ק (שורש קמא) כתב כך: הרי"ף הביא שתי מימרות. אחת סמוכה לשניה, המימרה הראשונה מדברת על גט שחרור של עבד, והמימרה השניה מדברת על גט אשה - "המזכה גט לאשתו במקום קטטה" (יבמות קיח, ב). א"כ כמו שבמימרה הראשונה כתב הרי"ף שהזכיה לחצאין, ה"ה בגט אשה הזכיה לחצאין.

וכבר העיר הט"ז (קמ סק"י) על דברי מהרי"ק, וכתב שדבריו תמוהים ובודאי שיש חילוק בין גט שחרור לגט אשה. שבגט שחרור יש צד חובה לעבד דניחא ליה בהפקירא, אבל נתינת גט לאישה שהמירה דתה שזו זכות גמורה, בודאי תתגרש מיד שיגיע גט לידי השליח.

יש לציין שדברי מהרי"ק הובאו להלכה בפסק הרמ"א (סימן קמ, ה) שכתב: "אשה הנאסרת על בעלה מזכה לה גט ע"י אחר ויש מחמירין"⁸. משמע שיש להחמיר כדברי הרי"ף שאין האשה מתגרשת עד שיגיע לידה (ב"ש שם).

החכם צבי (סימן צו) הולך בעקבות הרמ"א שנשאל שם - מומרת שזיכה לה בעלה גט ע"י שליח, ואחר זמן חזרה לדת ואח"כ השליח מסר לידה את הגט, ונסתפקו ממתי צריכה לספור תשעים יום של ימי המתנה האם משעה שהגט נמסר לשליח או משעה שהגיע הגט לידה.

והשיב עד שאתה שאלני לחשש באיסור קל של ימי המתנה. תשאלני על איסור חמור של א"א - ממתי האשה הזו נחשבת גרושה. וסיים בדבריו להחמיר כדעת הרמ"א.

⁸ הב"ש העיר שם על שיטת הרמ"א שפסקו נראים כסותרים שכאן כתב להחמיר באשה שנאסרת על בעלה ובסימן א' פסק שיכול לזכות גט לאשתו מומרת ואולי יש לחלק בין נאסרת למומרת. וצ"ע שהרי מהרי"ק חשש לדברי הרי"ף ואין הבדל בין מומרת לנאסרת.

וכן החתם סופר (ח"ב סימן מג) מביא את שיטת הר"ן (שהזכיה היא זכיה גמורה ומיידית) וכתב בשיטתו שאין הבדל בין גט אשה לגט שחרור. ולומד זאת מכח קושיתו של הר"ן על הרי"ף מהגמ' (גיטין סב,ב): "האשה שאמרה התקבל לי גיטי" שזה סותר את דברי הרי"ף (כמבואר לעיל) והרי הגמ' עוסקת בגט אשה והרי"ף מדבר על גט שחרור, אלא על כרחך הר"ן מבין בשיטת הרי"ף שאין הבדל בין גט אשה לגט שחרור של עבד.

בענין זיכוי גט אשה, לאור הבנת האחרונים בשיטת הרי"ף נסכם כך:

לדעת המרחשת - שסבר שהעבד קונה עצמו לקנין ממון ולא לענין האיסורים אפשר לאמר שדבריו נאמרו רק בגט שחרור ולא בגט אשה שאין בה קנין איסורים אלא קנין אישות.

ולדעת הפנ"י - שסבר שאם העבד לא יודע מהשחרור עלול לבוא לידי תקלה (נשוי לשפחה) לגבי גט אשה לא שייך עניין זה, וא"כ מגורשת מיד בהגעת הגט לידי השליח.

לדעת הגרנ"ט - שסובר שהאדון מקנה לגמרי אלא שהשחרור אינו גמור שמא חוב הוא לעבד דין זה אפשר לאמר בעבד ולא בגט אשה ששם הזכות היא זכות גמורה א"כ הרי"ף יודה שהשליח יזכה מיד.